

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ไม้ไผ่เป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยวที่มีวิวัฒนาการมาจากพืชตระกูลหญ้า ซึ่งจัดว่าเป็นพืชที่มีอายุยืนยาวที่สุด บางชนิดมีอายุยืนยาวเป็นร้อยปี ไม้ไผ่มีลักษณะทางซีพัลักษณ์ (การออกดอกและการผลิตเมล็ด) ในรูปแบบเดียวกับหญ้า เป็นซีพัลักษณ์แบบ Monocarpic กล่าวคือ เมื่อออกดอกและผลิตเมล็ดแล้วต้นแม่จะตายไป ไม้ไผ่มีถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ตามธรรมชาติอย่างกว้างขวางครอบคลุมแทบทุกส่วนของโลก ทั้งในเขตหนาว เขตอบอุ่นและเขตร้อน ยกเว้นในทวีปยุโรป การกระจายพันธุ์มีมากที่สุดในแถบร้อนทางตอนใต้และตะวันออกเฉียงใต้ของทวีปเอเชียคือมีการกระจายพันธุ์ถึง 45 สกุล (Genera) 750 ชนิด (Species) ในขณะที่ทั่วโลกไม้ที่มีลักษณะยืนต้นมีประมาณ 77 สกุล 1,030 ชนิด ส่วนที่พบในประเทศไทยมีประมาณ 15 สกุล 82 ชนิด ซึ่งคาดว่ายังมีบางชนิดที่หลงเหลือจากการสำรวจอยู่บ้าง เนื่องจากขึ้นอยู่ในป่าลึกและขาดผู้เชี่ยวชาญในการจำแนกพันธุ์ อุปสรรคที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการจำแนกพันธุ์ไม้ไผ่ก็คือการที่ไม้ไผ่มีอายุขัยในการออกดอกและผลิตเมล็ดยาวนาน ไม้ไผ่ชนิดต่างๆมีอายุขัยในการออกดอกต่างกัน บางชนิดใช้เวลานาน 30-50 ปี ในขณะที่บางชนิดใช้เวลานานกว่าร้อยปี อายุขัยในการออกดอกที่ยาวนานและไม้ส่ม่าเสมอเช่นนี้เป็นอุปสรรคในการเก็บหาและรวบรวมตัวอย่างที่จำเป็นในการจำแนกพันธุ์อย่างยิ่ง

ไม้ไผ่จัดเป็นพืชเอนกประสงค์ที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยมาช้านาน คนไทยเรามีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรไม้ไผ่กันตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยนำเอาทุกส่วนของไม้ไผ่มาใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อสนองความต้องการพื้นฐานหรือปัจจัยสี่ที่มนุษย์ต้องการ มีการนำหน่อไม้มาใช้ทำอาหาร นำเส้นใยที่ได้จากการตีเยื่อไผ่มาทำเครื่องนุ่งห่ม ใช้ลำไผ่ก่อสร้างที่อยู่อาศัยและแม้แต่ใช้ใบ เหง้าและหน่อมาเป็นยารักษาโรค ซึ่งนอกจากการใช้ประโยชน์ทางตรงที่กล่าวมาแล้ว

ไม้ไผ่ยังสามารถให้ประโยชน์ในทางอ้อมอีกมากมาย อาทิเช่น ใช้ปลูกเป็นแนวกันลมหรือปลูกเป็นแนวริมน้ำ เพื่อป้องกันการพังทลายของดิน ในปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์ไม้ไผ่กันอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ใช้เป็นวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมในครัวเรือนโดยนำหน่อมาบริโภคในรูปแบบต่างๆ และนำเอาลำไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์ทางอ้อม ไปจนถึงการใช้หน่อและลำไผ่เพื่อเป็นวัตถุดิบสำคัญในอุตสาหกรรมขนาดเล็กถึงใหญ่ เช่นอุตสาหกรรมหน่อไม้กระป๋อง หน่อไม้แห้ง

หน่อไม้คอง อุตสาหกรรมกระดาษ ผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่เพื่อส่งขายต่างประเทศและยังมีอื่นๆอีกมากมาย ประเทศไทยเป็นประเทศในเขตร้อนจึงมีปัจจัยสิ่งแวดล้อมในด้านอุณหภูมิ ความชื้น ปริมาณน้ำฝน แสงสว่าง ช่วงเวลาของฤดูกาล รวมถึงลักษณะและคุณสมบัติของดินที่เหมาะสมแก่การกระจายพันธุ์ และการเจริญเติบโตของไม้ไผ่ จึงสามารถพบไม้ไผ่ชนิดต่างๆ กระจายอยู่ทั่วไปทุกภาคแต่ยังขาดมาตรการในการอนุรักษ์ อีกทั้งการศึกษาคุณค่าและวิจัยเกี่ยวกับธรรมชาติของไม้ไผ่และการจัดการทรัพยากรไม้ไผ่เพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

ไผ่หก (*Dendrocalamus Hamiltonii* Nees) เป็นไผ่ชนิดหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นไผ่ที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ขึ้นตามป่าต้นน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความเย็นชุ่มชื้นตลอดปีและมักจะขึ้นตามลำห้วยที่มีน้ำไหลตลอด ไม้ไผ่มีความสำคัญต่อนิเวศคือการเกื้อกูลกับ ไม้ในป่าและมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตถือเป็น ไม้ธรรมชาติประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคน แต่ความรู้ความเข้าใจเรื่องไม้ไผ่ ไม่พบว่ามีผู้ใดทำการศึกษาหรือวิจัย ตลอดจนการทดลองขยายพันธุ์ ซึ่งนำไปสู่การกระจายไปในพื้นที่หรือสภาพภูมิอากาศต่างๆ ดังเช่น กรณีการศึกษาไผ่ตงในการผลิตเพื่อการบริโภคจนทำให้ไปสู่การเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญชนิดหนึ่งอย่างนี้ เป็นต้น จากการสนใจและตั้งข้อสังเกตในสถานที่ที่มีไผ่หกทั้งจากการไปท่องเที่ยว ไปสำรวจ จะเห็นไม้ไผ่หกเกิดขึ้นตามพื้นที่ลาดชันตามไหล่เขาที่มีน้ำห้วยไหลผ่านและส่วนใหญ่จะมีสภาพเป็นพื้นที่ต้นน้ำ

ยังไม่เคยมีการบันทึกว่ามีไผ่หกเกิดขึ้นสภาพพื้นที่อื่นใดของประเทศไทย หรือว่าการบุกรุกทำลายป่าและการเปลี่ยนแปลงสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพทางนิเวศของพื้นที่ในบริเวณที่ถูกทำลายและบริเวณใกล้เคียงโดยสิ้นเชิงส่งผลกระทบต่อ การเจริญเติบโต การสืบพันธุ์ตามธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงของชนิดพันธุ์ไม้ไผ่และพันธุ์ไม้ชนิดอื่นๆ ที่ขึ้นอยู่ การทำลายสภาพป่าเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ไม้ไผ่ที่มีค่าหลายชนิดสูญหายไปหรืออาจถึงขั้นสูญพันธุ์ไปหากมีการทำลายป่าอย่างต่อเนื่อง แต่ในทางกลับกัน พบว่าการทำลายสภาพป่าได้ส่งเสริมให้ไม้บางชนิดเติบโตขยายพันธุ์เกิดป่าไผ่ถาวรที่ครอบคลุมพื้นที่กว้างใหญ่ขึ้นได้

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีทรัพยากรไม้ไผ่หลากหลายชนิดปัญหาในการศึกษาวิจัยก็คือ ขาดบุคลากรที่มีความสนใจอย่างจริงจัง ขาดเงินทุนในการทำงานวิจัยเฉพาะเรื่องและขาดการเชื่อมโยงข่าวสารข้อมูลและการประสานงานกันระหว่างผู้ทำการศึกษาจากสถาบันต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงผู้ประกอบการค้าเกี่ยวกับไม้ไผ่ ควร มีการจัดตั้งศูนย์รวบรวมข้อมูลและข่าวสารเกี่ยวกับไม้ไผ่ภายในประเทศขึ้น สภาพภูมิอากาศและภูมิประเทศเป็นศักยภาพหรือข้อจำกัดหรือไม้ที่ทำให้ไผ่หกเป็นที่รู้จักน้อยมาก และการศึกษาครั้งนี้นำไปสู่การกระจายพันธุ์และเพิ่มมูลค่าของผลผลิตของไผ่หกจากการใช้สอยตามวิถีชีวิตประจำวันธรรมดา

1.2 คำถามการวิจัย

- 1.2.1 นิเวศวิทยาที่สำคัญประการใดบ้าง ควบคุมการเจริญเติบโต การขยายพันธุ์ของไผ่หก
- 1.2.2 ความแตกต่างของไผ่หกที่ปลูกและไผ่หกที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่มีผลต่อการจัดการและการใช้ประโยชน์

1.3 วัตถุประสงค์

- 1.3.1 ศึกษานิเวศวิทยาที่สำคัญบางประการทางกายภาพและทางสัณฐานวิทยาของไผ่หก
- 1.3.2 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบนิเวศวิทยาของไผ่หกในธรรมชาติกับไผ่หกที่มีการปลูกโดยชุมชน
- 1.3.3 เพื่อศึกษาการจัดการและการใช้ประโยชน์ของไผ่หกในธรรมชาติและไผ่หกที่มีการปลูกโดยชุมชน

1.4 สมมติฐานในการวิจัย

ไผ่หกธรรมชาติกับไผ่หกปลูกที่มีการจัดการที่ดี น่าจะมีความแตกต่างกันไผ่หกที่ปล่อยให้เกิดขึ้นและเติบโตเองตามธรรมชาติ และมีคุณภาพของลำไม้ไผ่ในการใช้ประโยชน์ที่ดีกว่า

1.5 ขอบเขตของการศึกษา

1.5.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่ศึกษา

- 1) หมู่บ้านพอนอติ ตำบลห้วยโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเหตุผลที่เลือกเพราะเป็นชุมชนที่มีการอพยพมาจากที่อื่นแล้วมีการนำพันธุ์ไผ่หกมาทำการปลูกและใช้ประโยชน์จากไผ่หกที่ปลูกขึ้นเองจนเป็นที่รู้จักแพร่หลายทั่วหมู่บ้าน โดยในพื้นที่ที่ตั้งชุมชนไม่มีไผ่หกที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ
- 2) โครงการตามพระราชดำริปางดง (ห้วยมะเขือส้ม) ตำบลหมอกจำแป๋ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นพื้นที่ที่ใช้ศึกษาในเรื่องของนิเวศไผ่หกในธรรมชาติ โดยเหตุผลที่เลือกเพราะเป็นพื้นที่ที่ป่าไผ่หกที่เกิดขึ้นเองในธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีอาณาเขตประมาณ 35,000 ไร่

1.5.2 ขอบเขตเชิงเนื้อหา

1) ศึกษานิเวศวิทยาที่สำคัญบางประการของไม้หกธรรมชาติและไม้หกปลูกทั้งด้านกายภาพคือ ความสูงจากระดับน้ำทะเล ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ความลาดชัน ทิศด้านลาดของแสง และทางด้านชีวภาพคือ ชนิดพันธุ์ ลักษณะกอ ลักษณะลำ หน่อไม้ การขยายพันธุ์ และส่วนอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

2) การจัดการและการใช้ประโยชน์ของโครงการตามพระราชดำริปางตอง (ห้วยมะเขือส้ม) ต.หมอกจำแป้ อ.เมือง จ. แม่ฮ่องสอน กับไม้หกของคนในชุมชนหมู่บ้านพอนอก ต้าบล ห้วยโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การสนใจและการศึกษาในเรื่องของไม้หก จะทำให้พันธุ์ไม้หกเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปอย่างแพร่หลาย และการศึกษาในครั้งนี้ ทำให้ได้ข้อมูลของไม้หกในเรื่องของนิเวศวิทยาบางประการ การกระจายพันธุ์ การทดแทนพันธุ์ เป็นความรู้ที่รู้จักกันกว้างขวางเพิ่มขึ้น

เพื่อเป็นแนวทางของการจัดการ การเพิ่มผลิตผล การใช้ประโยชน์ และการเพิ่มมูลค่าในไม้หก และสามารถกระจายพันธุ์ในสภาพพื้นที่อื่นได้ เพื่อเพิ่มปริมาณมากพอเป็นทางออกในการสร้างอาชีพและรายได้ของชุมชน ในขณะเดียวกันเป็นทางออกของรัฐ ในการจัดการช่วยเหลือให้เกษตรกรและชุมชนที่สามารถกระจายพันธุ์ไม้หกให้มีความแพร่หลายสามารถนำไปใช้ประโยชน์ที่ดีได้มากขึ้นทั้งจากการจัดทำเป็นอาชีพหรือหารายได้เพิ่มของเกษตรกรและชุมชน

ควรมีการศึกษาวิจัยทางวิชาการเพิ่มขึ้น เพื่อให้เป็นพืชที่มีคุณค่าสำคัญในทางการอนุรักษ์และทางเศรษฐกิจซึ่งจะเป็นพืชที่สร้างรายได้ให้ประเทศไทยในอนาคต

1.7 นิยามศัพท์

ระบบนิเวศ หมายถึง สิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตเช่น ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ และแสง ตลอดจนมนุษย์ สัตว์ พืช ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน เป็นต้น

นิเวศวิทยาบางประการ หมายถึง ลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพ คือ ภูมิประเทศ ความสูงจากระดับน้ำทะเล ความลาดชัน ทิศทางด้านลาดของแสง ภูมิอากาศและสิ่งมีชีวิต

ชีวภาพของไม้หก หมายถึง ลักษณะทั่วไปของพันธุ์ไม้หกคือ ชนิดพันธุ์ ลักษณะลำ หน่อไม้ ลักษณะของกอไม้ หน่อไม้ การขยายพันธุ์

ไผ่หูก หมายถึง ไผ่หูก (*Dendrocalamus Hamiltonii* Nees) ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และไผ่หูกที่มีการปลูกขึ้นโดยชุมชน ที่แสดงถึง ลำไผ่ กอไผ่ หน่อไผ่ และลักษณะทั่วไปของไผ่หูก

การจัดการไผ่หูก หมายถึง วิธีการอนุรักษ์ การดูแลรักษา วิธีการขยายพันธุ์ไผ่หูก และวิธีการนำไปใช้ประโยชน์ รูปแบบการใช้ประโยชน์ รวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการต่างๆ

การใช้ประโยชน์ หมายถึง การนำไผ่หูกมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันจากลำไผ่หูก หน่อไผ่หรือส่วนต่างๆของไผ่หูก ตลอดจนจนถึงการนำไปสร้างผลิตภัณฑ์ เพื่อเป็นอาชีพและรายได้ แก่ราษฎร